

Türk Edebiyatında Nazım (118 divan şairinden çeşitli örneklerle kırk dokuz mesneviden seçilmiş parçaları ihtiva eder; I-II, İstanbul 1955, 1966-1967); *İngilizce-Türkçe Sözlük* (Ankara 1974); *Topkapı, il plazzo dei Sultani* (Milano 1980); *Hepimizin Türkçesi* (İstanbul 1985); *Türkçe-İngilizce Sözlük: The Oxford Turkish English Dictionary* (2. baskı, İstanbul 1988, H. C. Honoy ve A. D. Alderson ile birlikte). Ayrıca Günay Kut'la birlikte *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*'ni yayımlamıştır (İstanbul 1985).

Fahir İz, ayrıca *The Penguin Book of Turkish Verse* (London 1978, Nermin Menemencioğlu ile birlikte), *An Anthology of Modern Turkish Short Stories* (Minneapolis 1978) adlı iki antoloji hazırlamıştır, Yakini'nin *Ok Yaynıng Münâzarası*'nin metnini ve İngilizce çevirisini ("Yakini's Contest of the Arrow and the Bow" [*Németh Armağanı*, Ankara 1962, s. 267-287]), Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'nin *Saltuk-nâme*'sini (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1612 numaralı nüshanın tıpkıbasımı, Cambridge 1974-84; indeksi Gönül Alpay Tekin tarafından hazırlanmıştır), Hüseyin Tûgî'nin *Vak'a-i Sultan Osman Han'ını* (*TDAY Belleten*, 1967, s. 119-164), Yûsuf Efendi'nin "Makâle-i Zındancı Mahmûd Kapudan Berây-i Feth u Zafer-i Keştî-i Maltiz-i Laîn-i Dûzah-mekîn"ini (*TM*, XIV [1964], s. 114-150) neşretmiştir (eser, makale ve maddelerinin bir listesi için bk. Aynur, bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1990, s. 22-24, ayrıca bk. İndeks; Günay Kut, "Fahir İz'le Söyleşi", *TT*, IX/50 (1988), s. 105-108; a.mlf., "Fahir İz Anlatıyor", *TUBA*, XIV (1990), s. I-X; a.mlf., "Fahir İz: Hayatı ve Eserleri", a.e., s. XI-XX; a.mlf., "Fahir İz (1911-2004)", *Journal of Turkish Studies Literature*, sy. 4, Ankara 2007, s. 143-148; Hatice Aynur, "Fahir İz Kaynakçası", *TUBA*, XIV (1990), s. XXI-XXVIII; Mehmet Nuri Yardım, "Prof. Dr. Fahir İz", *Türk Edebiyatı*, sy. 372, İstanbul 2004, s. 62-64.

GÜNAY KUT

İZZETBEGOVİÇ, Aliya

(1925-2003)

Bosna-Hersek'in
ilk cumhurbaşkanı,
siyaset adamı ve düşünür.

8 Ağustos 1925 tarihinde Bosna-Hersek'teki Bosanski Şamats (Şamac) şehrinde doğdu. Köklü bir aileden gelen ve kendisiyle aynı adı taşıyan dedesi, İstanbul'da Osmanlı ordusunda askerlik yaptığı sırada Üsküdarlı Türk kızı Sıdika

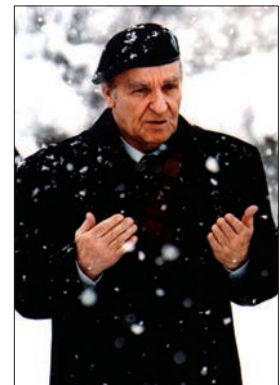
Hanım'la evlenmiş, Belgrad'da yaşayan Aliya'nın ailesi, 1863'te Sırbistan'dan sürülen müslümanların yerleştirilmesi için Sultan Abdülaziz'in Sava nehri üzerinde tesis ettirdiği Aziziye'ye taşınmıştı. Dedesi sonraları Bosanski Şamats diye anılan bu kasabanın yöneticiliğini yapmış, Avusturya-Macaristan Arşidükü Franz Ferdinand'a karşı gerçekleştirilen suikastın ardından Avusturyalı inzibatlar şehirde tanınmış Sırplar'ı rehin alarak uzaklara götürmek isteyince bunları korumuştur. Aliya'nın ticaretle uğraşan babası Mustafa, çocuklarına iyi bir gelecek sağlama amacıyla, oğlu henüz iki yaşında iken ailesini Saraybosna'ya taşımıştı. Ailesinden ve özellikle annesinden dinî eğitim alan Aliya, Saraybosna'nın itibarlı okullarından olan Birinci Erkek Lisesi'ne girdi. Bu okulda bir ara komünistlerin propagandalarından etkilendi, gençlik heyecanı ile toplumsal hak-haksızlık problemleriyle Allah'a olan inancı arasında kararsız kaldı. Sonradan kendisinin ifade ettiğine göre o dönemde okuduğu Batı felsefesine ait eserlerin etkisiyle bir inanç sarsıntısı yaşadysa da dinle alâkası hiçbir zaman kopmadı, din karşısındaki komünist yaklaşımını kabul etmedi, tanrısız bir kâinat ona her zaman anlamsız göründü. Bu yıllarda kendisini en çok etkileyen üç eser Bergson'un *Yaratıcı Evrim*, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* ve Spengler'in *Batı'nın Çöküşü*'dür. İçine düştüğü fikrî sarsıntı uzun sürmedi ve İslâmî kimliği gençlik döneminde hayatına yön vermeye başladı.

Daha lisenin ikinci sınıfında iken Genç Müslümanlar Derneği'ne girerek faal üyelerinden biri olan Aliya, bu grup içindeki çalışmalarının yanı sıra özellikle Doğu Bosna'dan gelen mültecilere yardım faaliyetlerine aktif biçimde katıldı. 1943'te liseden mezun olduktan sonra arkadaşlarının anlattığına göre âsi bir karakter sergilemeye başladı. II. Dünya Savaşı'nda Bosna-Hersek'in, Almanya'nın desteğiyle 1941 yılında kurulan Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bir parçası haline gelmesi ve bunun yol açtığı yeni sorunlardan dolayı Aliya'nın da aralarında bulunduğu genç müslümanlar, Saraybosnalı âlim ve vâiz Mehmed Hancı'nın başkanlığını yaptığı el-Hidâye Derneği'ne geçmek zorunda kaldı. Aliya, Hırvatlar tarafından askere alınmak istenince Saraybosna'dan kaçıp Gradaçac'a gitti. 1945'te Tito'nun liderliğindeki Partizan ordusu Saraybosna'yı aldığı anda geri döndü; ancak bu defa Sırplar tarafından askere alındı. Partizanlar'ın müslümanları tutuklamaya başladığı sırada

askerliğini bitirmek üzere olan Aliya, daha önceki İslâmî faaliyetlerinden dolayı 1 Mart 1946'da on dört arkadaşıyla birlikte tutuklanıp hapsedildi. Hapiste kaldığı üç yılın ardından Halide Hanım'la evlendi ve üniversite öğrenimini tamamlamaya çalıştı. İlk girdiği Ziraat Fakültesi'ni yarım bırakıp Hukuk Fakültesi'ne geçti ve 1956'da mezun oldu. Hayatının önemli bir kısmını değişik kurumlarda hukuk danışmanlığı yaparak geçirdi.

Aliya İzzetbegoviç, bir yandan çeşitli kitaplar okurken diğer yandan komünist rejimin baskılarına rağmen düşüncelerini kaleme almaya çalıştı, gençlerle ilgilendi. İlmî ve fikrî birikimi, entelektüel kapasitesi ve müslüman kimliğini yansıtan yorumlarıyla kısa sürede dikkati çekti. İslâmî bakış açısıyla dile getirdiği düşünceleri, sadece Boşnaklar üzerinde değil eski Yugoslavya'daki farklı etnik gruplara mensup müslümanlar üzerinde de etkili oldu. Bu arada düşünce ve faaliyetleri sebebiyle yönetimin hedefi haline geldi. Özellikle 1970'te bir grup arkadaşıyla birlikte kaleme alıp yayımladığı "İslâm Deklarasyonu" başlıklı metin ülke içinde ve dışında büyük yankı uyandırdı. Bosna-Hersek ve Yugoslavya müslümanları yanında bütün dünya müslümanlarına içinde buldukları dönemde insanlığa ve kendi dindaşlarına karşı sorumluluklarını hatırlatan bu bildiri bir süre sonra onu hazırlayanların siyasal baskıya mâruz kalmalarına yol açtı.

Tito'nun 1980'de ölümünün ardından Yugoslavya'da şartlar daha da ağırlaşmaya başladı ve 1983'te "Saraybosna süreci" sırasında İzzetbegoviç tekrar tutuklandı. Onunla beraber birçok müslüman aydın yasal düzeni yıkmak amacıyla örgüt kurmaktan yargılanarak hapse mahkûm edildi; İzzetbegoviç de bazı suçluları ilk defa mahkemede gördüğü halde örgütün lideri olarak suçlandı. Yargılamanın ardından

Aliya
İzzetbegović

hapiste beraber bulunduğu arkadaşları, daha sonra başlatacağı siyasal bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin çekirdek kadrosunu oluşturdu. Bunlar arasında Ömer ve Salih Behmen, Hasan Čengić, İsmet Kasumagić, Džemaludin Latić, Mustafa Spahić, Edhem Bićakčić, Husein Živalj, Derviš Đurđević, Melika Salihbegović ve Đula Bićakčić gibi isimler sayılabilir.

On dört yıl hapse mahkûm edilen Aliya İzzetbegović, Foča Hapishanesi'ne kondu. 1987'de pişmanlık duyup af dilemesi ve bir daha siyasî faaliyetlere dönmemeye söz vermesi halinde serbest bırakılacağına dair kendisine yapılan teklifi reddetti. Komünist dünyanın dağılmaya yüz tuttuğu bir ortamda demokratik ülkelerle İslâm ülkelerinin baskıları sonucu 25 Kasım 1988'de serbest bırakıldı. Bu tahliyeye sebep olan siyasî gelişmeler İzzetbegović'i toplumsal sorumluluk almaya zorladı. Genç müslümanlar hareketinden arkadaşlarıyla birlikte Mart 1990'da kurduğu Demokratik Eylem Partisi'ni ülkede müslümanların etkin bulunduğu bölgelerde örgütlemeye çalıştı. Özellikle Boşnak ve Arnavut müslümanların geleceğinin ancak Yugoslavya'nın bir arada ve adil bir şekilde yönetilmesiyle mümkün olacağını düşünen İzzetbegović, Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde siyasete girerek 5 Aralık 1990'da yapılan seçimleri kazandı ve Bosna-Hersek cumhurbaşkanı oldu. 1 Mart 1992'de gerçekleşen referandumla Bosna-Hersek bağımsızlığını ilân etti. Ancak ülkesi Sırp'ın saldırısına uğrayınca dirayetli ve temkinli bir siyaset izleyip silâhli çatışmaları sona erdirmeye çalıştı. Bu mücadelesi, üç yıl devam eden kanlı savaşa 14 Aralık 1995'te son veren ve Bosna-Hersek'in bağımsız bir devlet olarak

tanınmasını sağlayan Dayton Antlaşması'yla neticelendi. Savaş sırasında ve savaşın ardından uluslar arası baskılara mâruz kalsa da Bosna-Hersek'in bağımsızlığı için çok güçlü diplomatik ve askerî çabalar sarfetti. 14 Eylül 1996'da Dayton sonrası yapılan ilk seçimde Boşnak, Hırvat ve Sırp temsilcilerinden oluşan üçlü Başkanlık Konseyi'ne seçildi ve başkanlığı üstlendi. 13-14 Eylül 1998 seçimine katılmayı istememekle birlikte Demokratik Eylem Partisi Ana Komitesi'nin kararı doğrultusunda tekrar aday oldu ve seçimden galip çıkarak Başkanlık Konseyi'nin yöneticiliğine devam etti. Ancak sağlığının görevini sürdürmesine imkân vermemesi üzerine 2000 yılı Haziranında görev süresi tamamlanmadan devlet başkanlığından çekildi ve 19 Ekim 2003'te vefat etti.

Düşünceleri. Hakkında çeşitli dillerde birçok eser ve makale yazılan Aliya İzzetbegović siyasal kimliğinin yanında İslâmî fikriyatı ile de öne çıkar. II. Dünya Savaşı sırasında felsefe kitaplarını ısrarla okuması ve insanoğlunun varlığıyla ilgili sorulara cevap araması onu sonunda İslâmiyet'in erdemlerine ulaştırmıştır. En önemli eserlerinden biri olan *Doğu ve Batı Arasında İslam*, İzzetbegović'in felsefî derinliğini ve İslâm düşüncesine hâkimiyetini gösteren önemli bir çalışmadır. 1970'te yayımlanan ve İslâm perspektifinden tipik bir "siyasal manifesto"yu temsil eden *İslâm Deklarasyonu*'nda modern zamanda İslâm'ın ve müslümanların durumu hakkındaki kısım onun bu yöndeki düşünceleri için daha ileri bir merhale sayılır. İzzetbegović, *Doğu ve Batı Arasında İslam*'ın kavramsal şekillenmesi ve hapiste geçirdiği zamanla *İslâm Deklarasyonu*'nun muhtevasını şekillendirdiği dönem arasında birçok makale yazmış, konuşmalar yapmıştır. Bu makale ve konuşmalar vasıtasıyla dinî düşüncelerini, siyaset ve diğer konulardaki görüşlerini topluma aktarmıştır. 1970'li yıllarda yayımlanan bu makaleleri "Müslümanlar Neden Geri Kaldı?", "Kur'an'ın 1400. Yıl Dönümünde Düşünceler", "İslâm ve Çağdaş Dönemi", "İslâm Devrimi İçin", "İslâm ve Müslümanların Millî ve Toplumsal Özgürlük Savaşı" gibi başlıklar taşır. İzzetbegović İslâmiyet'i bütün bir sistem, dinî ve maddî alanları birleştiren bir dünya görüşü olarak savunmuştur. Ona göre insan akıl ve bedenini iki kutuplu birliği, İslâm ise iki kutuplu dünya birliğidir. Doğu dünyası genelde ruhu, Batı dünyası maddeyi esas alırken İslâmiyet her ikisini birleştirir; orta hali, maddî / içtimâî hayatla mânevî / ferdî hayat arasında dengeyi temsil eder.

Din olmadan insan olmanın gerçekleştirilemeyeceğini düşünen İslâmiyet'i bir din olarak kendi algılarına göre seven ve yaşayan İzzetbegović, çerçevesini Kur'an'ın belirlediği, İslâm'ın tarihî tecrübesinden gelen sosyal boyutuyla daha çok ilgiliydi. İslâmiyet'in ortaya koyduğu ölçü ve ilkeleri açıklama, müslümanların içinde bulunduğu durumla ilgili yorumlar yapma tutkusu onu hiç bırakmamıştı. Kadının İslâm'daki yeri hakkında şöyle derdi: "Biz kadının aile ve toplumdaki konumundan memnun değiliz, fakat Avrupa'ı olmadığı için değil yeteri kadar İslâm'a uygun olmadığı için." Bosna-Hersek savaşı esnasında İslâmî değerleri ortaya koyan düşüncelerini, Avrupa'ı toleransın sınırlarını açıklayıcı tarzda 5 Kasım 1994'te bir Alman gazeteciye şöyle aktarmıştı: "Ben toleranslı isem önce müslüman olduğum için, sonra da Avrupalı olduğum içindir. Avrupa bazı yanlışlar yapmaktadır ve apaçık gerçeklere rağmen onlardan vazgeçmeyecektir. Meselâ bu savaşta Bosna'da yüzlerce kilise ve cami yıkılmıştır. Bunların hepsini Avrupalılar yok etmiş, Boşnaklar hiçbir eseri tahrip etmemiştir. Türk yönetimi pek ideal sayılmasa da hıristiyan halkı ve onların en önemli Ortaçağ mirasını 500 yıl muhafaza etmiş, Belgrad yakınlarındaki Fruška Gora manastırları Osmanlı Devleti'nde 300 yıl ayakta kalmış, fakat Avrupa hâkimiyeti altında üç yıl bile korunamamış, II. Dünya Savaşı'nda yakılmıştır."

İzzetbegović devlet ve topluma bakış açısını ahlâk ve içtimâî hassasiyet temelinde inşa etmiştir. Gelişim ve gerilim hakkındaki tartışmaları geneldir; onda bireyin, toplulukların, kurumların, liderlerin ve milletlerin ahlâki ve bilgeliği esastır. İslâmî ilke ve değerler evrensel olup zamanla sınırlanmamıştır, çünkü bunlar zamana hükmeden Allah'tan gelmektedir. Değerleri, dini ve gelenekleri korumak, tarihsel ve toplumsal olguların içinde bulunmak ve onları dikkate almakla mümkündür. Müslüman milletler tarihin bıraktığı tortulardan kurtulup asıllara, İslâm'ın temel kaynaklarına dönmeli ve kendi idealleri için aktif olmalıydılar. İslâm'ın konumu her zaman evrenseldir, İslâm kültür ve medeniyeti bir zamanlar müslüman topraklarında çiçek açmıştır. Bu mekânlar "İslâmiyet'in Piyemontu" olup dünyanın diğer taraflarını ışıktandırarak medeniyetler arasında diyalog ve anlayış kuracaktır. "Kendini yeniden bulma" konusunda İslâm'ın başlangıcından beri yapılanlar yapılmaya devam edilmelidir. Bu ise iyi olan her şeyi benimsemekle mümkündür.

Aliya İzzetbegović'in mezarı

İslâm dünyası Batı'dan organizasyon ilkelerini, bilimsel çalışmaları ve teknikleri kabul etmelidir; fakat özel yaşam, hayat felsefesi, ahlâk anlayışı ve aile hayatı bakımından Avrupa bir örnek oluşturmalıdır. Bu düşünceleriyle Aliya İzzetbegoviç açık şekilde İslâm'ı din ve sosyal bir düzen olarak sunar, müslümanların izlemesi gereken tek yolun İslâm olduğuna dikkat çeker. İslâm kendi politikasını tanımlamak zorundadır; kendi savaşçılarını toplayıp güçlü sıralara yerleştirmeli, fikir açısından bir tek İslâm'a bağlı olan yeni güçler bulunmalıdır. Bu güçler birer Cezayirli, Libyalı, Iraklı, Afgan vb. olarak düşünmeyi bırakmalı, sadece müslüman olmalıdır. İzzetbegoviç din ve ahlâkın medeniyetin temeli olduğunu, dinle birleşmiş bir kültürün insanı iyiliğe götüreceğini, dinsiz kültürün ise ahlâkî yoksulluğa düşüreceğini söyler.

Eserleri. 1. *İslam Između Istoka i Zapada* (Sarajevo 1988, 1990, 1995, 1996). İzzetbegoviç'in yalnız İslâm'la ilgili değil aynı zamanda kültür, medeniyet ve siyaset üzerine görüşlerini yansıtmaya bakımından da büyük önem taşıyan eser birçok dile çevrilmiş, 1993'te Kral Faysal Uluslararası İslâm'a Hizmet ödülüne lâyık görülmüştür (İng. trc. *Islam Between East and West*, Indianapolis 1984; T trc. Salih Şaban, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, İstanbul 1992, 2003; Fr. trc. Michel Sergent, *l'Islam entre l'est et l'ouest*, Paris 2003; Ar. trc. Muhammed Yûsuf Ades, *el-İslâm beyne's-Şarq ve'l-Ġarb*, Küveyt 1414/1994). 2.

Islamska Deklaracija (Sarajevo 1970, 1990; Fr. trc. Ahmed Abidi, *Le manifest islamique*, Beyrouth 1999; Ar. trc. Muhammed Yûsuf Ades, *el-İlâmü'l-İslâmî*, Kahire 1999, 1430/2009; T trc. Rahman Ademi, *İslâm Deklarasyonu*, İstanbul 2010). 3. *Problemi Islamskog Preporoda* (Sarajevo 1992, 2005; bir önceki eserle bir arada: *Problemi Islamskog Preporoda-Islamska Deklaracija*, Sarajevo 2004; T trc. Rahman Ademi, *İslâm Deklarasyonu ve İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları*, İstanbul 2007). 4. *Moj Bjeg u Slobodu (Biljeske iz Zatvora 1983-1988)* (Sarajevo 1999, 2005; Ar. trc. İsmâil Ebü'l-Bendûre, *Hürûbî ile'l-hürriyye*, Dimaşk 1423/2002; T trc. Hasan Tuncay Başoğlu, *Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar*, İstanbul 2005). Aliya'nın hapisane notları yanında *Doğu ve Batı Arasında İslam*'daki bazı düşüncelerini güncelleştirdiği eser, onun müslüman bir fikir adamı olduğu kadar evrensel insanlık problemlerine dair düşünce üreten bir kişi olduğunu da göstermektedir. 5. *Sječanja: Autobiografski Zapis* (Sarajevo 2001; İng. trc. Saba Rissaluddin – Jasmina Izzetbegoviç, *Inescapable Questions: Autobiographical Notes*, Leicester 2003; T trc. Alev Erkilet v.dğr., *Tarihe Tanıklığım*, İstanbul 2003; Arnavutça trc. Liman Avdiu, *Kujtime: Shënime Autobiografike*, Prishtine 2008; Ar. trc. Muhammed Yûsuf Ades, *Müzekkîrâtü 'Alî 'İzzet Bicûftîş*, Kahire 1430/2009). 6. *Cudo Bosanskog Otpora: Odabrani Govori, Intervjui, Izjave 1993-1994* (Zagreb 1995; T trc. Fatmanur Altun – Rifat

Ahmetoğlu, *Bosna Mucizesi: Konuşmalar*, İstanbul 2003, 2004). 7. *Robovi Biti Necemo: Govori 1990-1995* (Sarajevo 2005; T trc. *Köle Olmayacağız*, İstanbul 2007). 8. *Dani Hladnog I Gorkog Mira: Govori 1996-2003* (Soğuk ve acı bir barışın günleri; Sarajevo 2005). 9. *Na Razmeđu Svjetova: Izjave, Obracanja, Poruke, Pisma 1990-2003* (Dünyaların birleştiği yer; Sarajevo 2005). İzzetbegoviç'in yaptığı konuşmalar bir araya getirilerek neşredilmiş olup yukarıdaki son dört kitap bu şekilde oluşmuştur. Vefatının onuncu yılı münasebetiyle bütün eserleri, mektupları, konuşmaları, hakkında yazılanlar Arnavutça'ya çevrilip hayatına ve çalışmalarına dair geniş bir girişle birlikte yayımlanmıştır (*Vepra Te Zgjedhura*, I-V, nşr. Nexhat Ibrahim, Shkup 2013).

BİBLİYOGRAFYA :

Aliya Izzetbegoviç, *Sječanja*, Sarajevo 2005; a.m.f., *Problemi islamskog preporoda-Islamska deklaracija*, Sarajevo 2005; M. Nobilo, "İslamski fundamentalizam u međunarodnim odnosima", *Radio Sarajevo-Treci Program*, nr. 56 (haz. Vojka Smiljanić-Dikić), Sarajevo 1987, s. 136-151; "Svojananje Bosne (Referat na Osnivačkoj skupštini SDA 26.5.1990.)", Alija Izzetbegoviç, *Tajna zvana Bosna. Govori, intervjui, pisma... 1989-1993*, Sarajevo 2004, s. 36-37; Z. Isaković, "Biografija Alije Izzetbegovića", *Dostojanstvo ljudskog izbora*, Sarajevo 2005, s. 301-356; Enes Karić, "İslam između Istoka i Zapada (predgovor)", Alija Izzetbegoviç, *İslam Između Istoka i Zapada*, Sarajevo 2005, s. 7-57; Džemaludin Latić, "İqbal na Zapadu", Alija Izzetbegoviç, *Problemi islamskog preporoda-Islamska deklaracija*, Sarajevo 2005, s. 7-17; *Mladi muslimani 39. Historijat*, Sarajevo 2006.

ADMİR MULAOSMANOVIĆ